

OSVRTI

SLAVIA 68 (1999), 69 (2000), 70 (2001)

SLAVIA 68 (1999)

Od svezaka ovoga godišta našu osobitu pažnju privlači *drugi svezak*: u njemu se nalaze prilozi iz područja paleoslavistike i etimologije posvećeni životnomu jubileju Z. Hauptove na koje ćemo se potanje osvrnuti; u drugome su dijelu sveska književno-znanstveni prilozi u čast K. Krečija. — *Prvi svezak* donosi rezultate međuakademske češko-poljsko-ruske suradnje na projektu *Konfrontační studium inováčnických procesů v slovanských jazycích*. — *Treći i četvrti svezak* predstavljaju jubilarni dvobroj posvećen obilježavanju 70. obljetnice početka djelatnosti Slavenskog instituta ČAV. U broju se nalazi i korisna bibliografija monografskih izdanja Slavenskoga instituta od godine 1928. do 1999.

IN HONOREM ZOE HAUPTOVÁ
(SLAVIA 68, 1999, 2)

СЕРГЕЙ Ю. ТЕМЧИН, *Типы православного славянского богослужения в XI-XIII веках в связи со структурными разновидностями служб-*

ного Евангелия и иных литургических книг, 191-211. — Autor si postavlja za cilj putem istraživanja proširenosti pojedinih strukturnih tipova liturgijskih priručnika utvrditi dominantne tipove bogoslužja i predložiti njihovu teritorijalnu klasifikaciju. Za period od 11. do 13. st., odnosno do općeg proširenja Jeruzalemskoga ustava, karakteristično je postojanje raznih tipova pravoslavnoga bogoslužja. Dva osnovna liturgijska tipa predstavljaju: samostansko bogoslužje koje podrazumijeva svakodnevne službe božje, i saborno župno bogoslužje koje u periodu nakon Pedesetnice sadrži samo subotnje i nedjeljne službe kao i službe za odabrane blagdane. Tomu odgovaraju razlike u sastavu upotrebljanih liturgijskih priručnika (evanđelje, apostol, minej, oktoih, triod), odnosno njihovi razni strukturni tipovi. Međutim, otkrivanje liturgijskih rukopisa koji sadrže još ograničeni opseg teksta od onoga koji je potreban za navedena dva osnovna vida bogoslužja upućuje na postojanje najmanje još jednoga tipa, koji autor uvjetno zove misionarskim, i za koji je karakteristično održavanje službe božje samo na odabrane blagdane. Nave-

dena trojna podjela ilustrirana je primjerom uporabe raznih strukturnih tipova evanđelja. Puni aprakos prepostavlja svakodnevno samostansko bogoslužje u suglasnosti s Jeruzalemskim i Studijskim ustavom. Kratki aprakos odgovara sabornom tipu, odnosno praksi subotnjeg i nedjeljnog bogoslužja u župnim crkvama u suglasnosti s Ustavom Velike Crkve. Praznično-uskršni aprakos koji ima čitanja za sve dane samo u okviru Velikog tjedna, dok u drugim dijelovima ima čitanja samo za nedjelje (rjeđe i za subote), odgovara misionarskomu tipu bogoslužja. S istim, misionarskim, tipom bogoslužja povezuju se i specijalne strukturne raznovidnosti kraćih izbornih evanđelja o kojima autor detaljnije govori na drugome mjestu (npr. *Slavia* 66, 1997, 21-34).

Autor predlaže sljedeće zaključke: liturgijska tradicija u Rusiji, s izuzetkom Novgoroda, poznaje samo prva dva osnovna tipa bogoslužja, ali je tu samostanski tip apsolutno dominantan. U Novgorodu, isto kao i u Srbiji, poznate su sve tri navedene raznovidnosti, od kojih je najprošireniji samostanski tip. Za Atos je karakterističan samo prvi, samostanski tip. Taj je tip poznat i u Bosni do osnivanja Bosanske bogumilske crkve. Makedonska je situacija slična onoj u Srbiji: tu koegzistiraju sva tri tipa liturgijske tradicije, pri čemu su prva dva osnovna tipa ravnopravno proširena, čak s određenim preferiranjem sabornoga. Uz to, u Makedoniji, isto kao u Srbiji i u Novgorodu, od najstarijih je vremena poznat i aktivno prakticiran misionarski tip bogoslužja. Ispitivanje izvora dovodi autora do zaključka o specifič-

nosti istočnobugarske liturgijske tradicije koja poznaje samo saborni tip bogoslužja, dok se samostanski tip javlja tek kasnije, paralelno s liturgijskom reformom i prihvaćanjem Jeruzalemskoga ustava. Utvrđene raznovidnosti, dokumentirane izvorima do kraja 13. stoljeća, autor povezuje sa starim razlikama između Preslavskog i Ohridskog centra za koje su, uz druge odlike, relevantne i razlike u liturgijskoj praksi.

ИСКРА ХРИСТОВА—ШОМОВА, *Кирилло-Методиевский перевод Апостола и его редакциии*, 213-228. — Autorica prezentira rezultate istraživanja deset rukopisnih apostola iz 13.-14. st. koji se čuvaju u Sofijskoj nacionalnoj knjižnici da bi odredila njihovo mjesto u tekstološkom razvoju slavenskoga apostolskog teksta. Uspoređeni su testovi koji predstavljaju razne faze toga razvoja. To su izdanja apostola *Eninskog*, *Ohridskog*, *Slepčenskog*, *Strumičkog*, *Hristinopoljskog*, *Matičina* i *Šišatovačkog* (Miklošičevo izdanje!), zatim rukopisni apostol iz 16. st. iz zbirke Čartoriskih u Krakovu, te odgovarajuća apostolska čitanja u Čudovskom *Novom zavjetu* iz 14. st. i u *Ostroškoj bibliji* iz 1591. g. Ograničenim mogućnostima usporedbe s fragmentarno sačuvanim *Eninskim apostolom* motiviran je izbor ilustrativnih varijanata iz poslanica R13 i IC15.

S obzirom na suodnose s grčkim tekstom izdvajaju se dva tipa redakcija. Kao prvo to su redakcije koje imaju za cilj približavanje grčkome originalu ili redakcije koje se sastoje u preradama na temelju drugoga grčkog

teksta. Iako se promjene najčešće odnose na sintaktičku strukturu rečenice, razlike su i u redaktorskim koncepcijama. Na pr. u Evtimijevoj redakciji dolazi do zbližavanja s grčkim tekstom na sintagmatskom planu i istovremeno se eliminiraju sve tuđice, dok se u čudovskoj redakciji sv. Alekseja grčki leksik čuva i uvodi se čak i na mjestima gdje arhaična redakcija ima prijevod. — Redakcije neovisne o grčkome tekstu češće su i sastoje se prije svega u variranju leksika kojemu autorica posvećuje osobitu pažnju. U analiziranim tekstovima ima kako poznatih preslavskih sinonima tako i mnogih drugih inovacija.

Autoričini su zaključci sljedeći: Nakon preslavske redakcije (koja u ispitanim rukopisima nije eksplicitno zastupljena) tekst apostola je do kraja 14. st. bio redigiran tri puta: jednom u 12.-13. st. u južnoslavenskoj sredini i dvaput u 14. st.: na Atosu s jedne strane, i u Rusiji sv. Aleksejem s druge strane. Najsloženija je situacija u najstarijoj redakciji. U njoj postoje individualne varijante kao i čitanja koja se objašnjavaju djelomičnim preradama teksta. To upućuje na postojanje jedne prijelazne redakcije u 12.-13. st., na temelju koje je u 14. st. dovršena opća redakcija cijeloga teksta. Ovoj je redakciji blizak tekst *Ostroške biblije* i tekst u rukopisu krakovskog apostola iz zbirke Čartoriskih, dok Čudovski *Novi zavjet* predstavlja zasebnu (prema Voskresenskome treću) redakciju teksta. Rukopisi iz 2. pol. 14. st. pripadaju istoj redakciji koja je po svoj vjerojatnosti nastala na Atosu i prihvaćena je patrijarhom Jevtimijem kao temelj njegove liturgijske reforme (tzv. četvr-

ta redakcija prema Voskresenskome). Ova se redakcija od kraja 14. st. nalaže kao oficijelna norma i postaje najproširenijom redakcijom apostolskoga teksta od 15. st. nadalje.

ELISAVETA MUSAKOVA, *Кодикологични белешки за Струмичкия апостол (Прага, Народен музеј IX Е 25), 229-234.* — *Strumički apostol* spada u skupinu rukopisa iz 12.-13. st. u kojima se u pravopisnim odlikama javlja ovisnost o glagoljskome pismu. Slični rukopisi privlače specijalnu autoričinu pozornost, te je u njihovu kontekstu promotren i *Strumički apostol*. Kodikološka analiza dopunjuje naše spoznaje o ovom rukopisu i novim dokazima potvrđuje zaključke iznesene na temelju lingvističke analize (izd. E. Bláhová – Z. Hauptová, Skopje 1990). To je, prije svega zaključak o njegovu nastanku u nekom provincijalnom siromašnom makedonskom skriptoriju (slaba kvaliteta pergamene, propusti u pisanju, nedopisane rubrike, neujednačeno pismo i tinta, skromna ornamentika, star i teško čitljiv predložak i dr.). Svoje zaključke autorica formulira u obliku dviju varijantnih hipoteza. Prema prvoj apostol je prepisivan u žurbi s glagoljskog predloška iz 10.-11. st. kakvi su se nalazili i rabili u raznim dijelovima Makedonije sa starom glagoljskom tradicijom. Prema drugoj hipotezi, kojoj je autorica, čini se, privrženija, *Strumički je apostol* prepisan s arhaičnoga ćirilskoga predloška iz istog vremena ili još starijega, s grafijskim odlikama usvojenima u provincijalnim centrima, u područjima s lošim uvjetima rada gdje nije bilo dovoljno

profesionalnih pisara. Slični se rukopisi odlikuju krajnim pojednostavljenjem i geometričnošću grafije uključujući i ornamentiku. Čuvajući vezu sa starijim razvojnim fazama, oni ipak predstavljaju važnu kariku u razvoju slavenske pismenosti u područjima udaljenima od velikih političkih i kulturnih centara.

EMILIE BLÁHOVÁ, *Lexikální specifika staroslověnského parimejníku*, 235-249. — Leksik staroslavenskoga parimejníka analizira se po rukopisima *Grigorovičeva*, *Lobkovljeva* i *Zaharijeva parimejníka* u onom opsegu u kojemu je leksikografski obrađen u *Rječniku staroslavenskoga jezika (Slovník jazyka staroslověnského)*. Ovaj rječnik sadrži oko 340 leksema potvrđenih samo u parimejniku (bez onomastičkoga leksema). Navedena brojka obuhvaća kako hapakse tako i riječi koje se u parimejnim tekstovima susreću više puta. Nad 50% od rijetkih parimejničkih riječi predstavljaju tvorbene specifičnosti: nalaze se tu i inače nepotvrđeni nesvršeni glagoli, uz i drugdje potvrđene svršene. Javljaju se i specifične prefiksne ili sufiksne varijante i nove složenice. Ovom se prilikom autorica opredjeljuje za analizu rijetkih leksičkih varijanata.

Većina leksičkih specifičnosti uvjetovana je karakterom teksta koji daje priliku za prvo pismeno fiksiranje niza termina iz različitih semantičkih područja: fauna i flora; zemljoradnja, vinarstvo, stočarstvo, lov i ribolov; kuća, njezini djelovi i građevinski materijali; obrt, alati, materijali i proizvodi; hrana; odjeća i njezini dijelovi; vojna terminologija; društveni odnosi i polo-

žaji. Ovaj leksik obuhvaća približno 25% parimejnih specifičnosti, uključujući i hapakse. Među leksičke specifičnosti ubrajaju se i novi grecizmi koje je autorica obradila zasebno na drugom mjestu (Byzslav 58,1997, 350-362). — Rijetki parimejnički leksemi najvećim dijelom predstavljaju slavenske termine. Neke od njih sa sigurnošću možemo smatrati praslavenskim dijalektizmima. To su zapadnoslavenske riječi *ПРЪКЪНО*, *САТЬ*, *ОЧЪСЪ* i južnoslavensko *ГРЪМЪ*. Novi termini nastaju i po grčkim uzorima, pojedini su termini preuzeti iz drugih neslavenskih jezika (dijelovi odjeće). Neki od njih vjerojatno potječu već iz pretpismena razdoblja, osobito ako su obilježavali Slavenima poznate realije (*ВЪСАДЪНИКЪ*, *ПОДЪНИЦА*, *КАДЪЧАДЪЦЪ*, vinarski termini, termini iz područja zemljoradnje i stočarstva i dr.). Među rijetkim riječima ima i takvih koje imaju vrlo dugu tradiciju uporabe u pismenosti, sve do pojave *Genadijeve biblije*. Tako se npr. u biblijskim rukopisima dugo rabi *ЖАЪТЪНИЦА* ili složenice *ПЛАЧЕВЪПЪСТВО*, *ПЛАЧЕВЪПЪСВИТИ*. Ima i termina koji su se u suvremenim slavenskim jezicima sačuvali u drugim značenjima (*ПОДЪНИЦА*), a ima i takvih koji su sasvim nestali, iako su nekad imali širok raspon uporabe (*СЪНОУЪНИКЪ*). Pravih hapaks legomena ima zapravo malo. To su npr. *ЖЖЪСВІЕ* (Zah), adj. *ПЫРЪНЪ* (u svim tekstovima). Sliku o leksičkoj specifičnosti parimejníka dopunjuje i utvrđivanje slučajeva uporabe sinonima različitih od drugih staroslavenskih biblijskih tekstova, npr. *ТАЖАРЪ* (u evanđelju *ТАЖАТЕЛЬ*), *НОУТА*, *СЪРЪ* (u psaltiru *ВОЛОВЕ*, *ЕРЕСЕВИ*), *САТЬ*, *ОЧЪСЪ*

(u apokalipsi *змии, ошибъ*). Bogat leksički materijal parimejnika, dostupan sada i u ediciji najstarijega teksta, *Grigorovičeva parimejnika* (Z. Ribarova – Z. Hauptová, Skopje 1998), proširuje mogućnosti usporednih istraživanja, napose istraživanja praslavenskoga i staroslavenskoga leksika.

VÁCLAV ČERMÁK, *Proverbia v charvátskohlaholských breviářích a jejich neslovanské předlohy*, 251-258.

— U hrvatskoglagoljskim izvorima nalaze se čitanja iz biblijske knjige *Izreka* u većem opsegu od onoga koji je zahtijevao parimejnik, a njihovi neslavenski predlošci potvrđuju veze kako s grčkim tako i s latinskim izvorima (u parimejnim i neparimejnim čitanjima). — Raznovidne odnose hrvatskih tekstova prema njihovim originalima autor ilustrira na primjeru parimejnih čitanja Pr 1,23-33 i Pr 3, 1-18 i neparimejnog čitanja Pr 2, 21-22 u brevijarima *Vrbničkom I.* i *Novljanskom II.* Ova su čitanja pomno uspoređena s grčkim i latinskim tekstom, a parimejna čitanja s ćirilničnim parimejnicima *Grigorovičevim*, *Lobkovljevim* i *Zaharijevim*. Usporedba potvrđuje i nadopunjuje ranije iznesene zaključke o prisutnosti prijevoda s grčkoga u *Vrbničkom I. brevijaru* i srodnosti njegova leksičkog sastava s parimejnim prijevodom. Tekst u *Novljanskom II. brevijaru* preveden je s latinskoga, ali su u njemu prisutni i prijelazi od prijevoda s latinskoga k prijevodu s grčkoga kako bi se kasnije opet vratio latinskomu predlošku (Pr1, 23-33). S druge strane, u prijevodu s grčkoga, zastupljenu u *Vrbničkom I. brevijaru* otkrivaju se i moguće revizije prema

Vulgati (Pr 1, 27). I ispitana neparimejna čitanja u *Vrbničkom I. brevijaru* imaju grčki predložak i odlikuju se uporabom arhaična leksika. Time se i prilikom analize ove biblijske knjige potvrđuje da su hrvatski glagoljaši poznavali i druge stare izvore povezane s grčkim predlošcima, različite od nama poznatih parimejnika. Proučavanje hrvatskoglagoljskih izvora neizostavno je za rješavanje pitanja ćirilometodskog prijevoda *Staroga zavjeta* i time i cijele *Biblije*.

VESNA BADURINA-STIPČEVIĆ, *Najstariji tekst hrvatskoglagoljskih Makabejskih knjiga*, 259-265. — Poznato je da *Makabejske knjige* nisu ušle u sastav prvotnoga ćirilometodskog prijevoda. Ipak, u hrvatskim brevijarima i misalima čitaju se lekcije iz *Prve i Druge knjige o Makabejcima*. Odgovarajuće je tekstove autorica obradila i proučila u svojoj doktorskoj disertaciji. Ovom prilikom analizira se tekst iz Mak2 u *brevijarima Vida Omišljanina, Vrbničkom I., Padovanskom i Mavrovu*, te u *Brevijaru Metropolitanane 161*. Nakon prezentiranja varijantnih čitanja i njihove analize autorica zaključuje: unatoč tomu što svi navedeni tekstovi pripadaju istoj matici, četiri uspoređena teksta zajednički se razlikuju od teksta u *Brevijaru Vida Omišljanina* po svojim arhaizmima na sintaktičkom i leksičkom planu. Navedeni leksički arhaizmi imaju paralele u kanonskim staroslavenskim tekstovima (*bratrъ*), u *Kijevskim* i *III. Brižinskim listićima*, te u *Nikodemovu evanđelju (zakonnikъ sacerdos)* uz pojedine podobarnosti s *Besjedama Grgura Velikoga (pečalbstvo sollicitudo, ev. i*

hramъ templum). Zbog toga autorica pretpostavlja da je prvotni hrvatskoglagoljski prijevod 2Mak blizak starim staroslavenskim prijevodima s latinskoga. U prilogu slijedi tekst 2Mak 1,1-5.7-10.13-16 iz *Vrbničkoga I. brevijara*.

ТАТЯНА СЛАВОВА, *Календарни текстове в България през ранното средновековие. Лунно-слънчев календар в състава на тълковната палей, 267-281.* — Materijalnu podlogu istraživanja predstavlja dosada neproučeni kalendar iz *Paleje s tumačenjima*, sačuvane u ruskim prijepisima iz kojih najstariji potječe iz 1406. godine. Ovaj, tzv. *Kolomenski*, prijepis uzet je kao osnovni tekst u prezentiranome istraživanju u kojemu se u središtu pažnje nalaze pitanja o tipovima starih kalendarskih sustava prisutnih u Bugarskoj u 9. i 10. st. i aspekti suodnosa lunarnih i solarnih kalendara.

Julijanski kalendar koji kršćanska crkva prihvaća na Nicejskom saboru 325. g. predstavlja solarni kalendarski sustav po kojemu se ne samo godine već i mjeseci određuju prema kretanju Sunca. Potreba usklađivanja novoga solarnog kalendara sa starijim lunarnim javlja se vrlo rano i diktirana je potrebom točnog utvrđivanja dana na koji pada Uskrs u svakoj konkretnoj godini i sastavljanja pashalnih tabela baziranih na prihvaćanju 19-godišnjih lunarnih ciklusa. — Provedena analiza potvrđuje da je palejni kalendar usklađen sa svim astronomskim podacima poznatima u Srednjem vijeku, relevantnim za sastavljanje lunarno-solar-

nih kalendara u kojima se mjeseci broje po mjesečevim ciklusima, a godine po sunčevim ciklusima. Palejni kalendar predstavlja pokušaj poništenja razlika među starijim pretkršćanskim lunarnim mjesecima i julijanskim (solarnim) mjesecima koji se u tekstu zovu „knjižni“ mjeseci. — Autorica skreće pažnju na razmjerno velik broj nelogičnosti u navođenju brojčanih vrijednosti (sve se one analiziraju), prisutnih kako u *Kolomenskome rukopisu*, tako i u nekim drugim proučenim prijepisima. Pogreške se objašnjavaju razlikama u brojčanoj vrijednosti ćiriličnih i glagoljskih slova uz pretpostavku o postojanju glagoljskog proto-grafa teksta. Slijedi zaključak da se u palejnome tekstu otkrivaju tragovi pretkršćanskoga i ranokršćanskoga kalendarskog sustava koji je i u Bugarskoj bio lunarni, slično kao npr. u Rusiji, za koju je potvrđena duga tradicija brojanja vremena po lunarnim mjesecima, čak do vremena Petra Velikoga.

IGOR NĚMEC, *Sila vyšnjajego osēnitъ te*, 283-286. — Naslov predstavlja poznati evanđeoski citat (L 1,35) kojemu autor daje lingvističku interpretaciju. Sintaktičnu jezgru predstavlja glagol *osēniti* koji je u staroslavenskome jeziku (kao i u staročeškome) sačuvao svoju staru motivaciju (*sēnъ* ← *sjena*), isto kao i odgovarajući grčki i latinski glagol (*ἐπι-σκιάζειν* ← *σκιά*; *obumbrare* ← *umbra*). Nije dakle još sadržavao novije, pomaknuto značenje '*zatamniti*' koje u navedenome kontekstu zapravo nije ni zamislivo, jer se radi o subjektu

'Božja sila' i podrazumijeva se njezino pozitivno, blagotvorno djelovanje na objekt koji je, prema širem kontekstu, Djeva Marija. U vezi s time autor analizira semantiku riječi *sjena*, osvrćući se na stare, još poganske predodžbe o sjeni u sustavu tzv. magijskog mišljenja. Glagol *ošēniti* spada u pretkršćanski sloj leksika i njegovo prvotno značenje polazi od predodžbe imitativno-kontaktnog zasjenjivanja. Potonji razvoj, slično kao i kod drugih pretkršćanskih riječi, omogućio je adaptaciju staroga značenja u biblijskom kontekstu i njegovo uklapanje u pojmovnu kršćansku strukturu. Neadaptirano značenje, u skladu s kojim se sjeni pridaje magična moć istovjetna moći subjekta kojemu pripada, u novome pojmovnom sustavu postaje perifernim, iako ga kao kulturni arhaizam susrećemo u analiziranome kontekstu iz evanđelja, kao i u nekim drugim biblijskim kontekstima (npr. u A 5,15).

Na kraju jubilarnoga zbornika nalaze se još dva etimološka priloga renomiranih čeških autorica iz Brna: EVA HAVLOVÁ, *Komplexní situace jako sémantické východisko při vzniku slovanských slov (na příkladu sémantického východiska 'chřadnout')*, 287-294; PAVLA VALČÁKOVÁ, *Některé názvy koření ve slovanských jazycích*, 295-302.

SLAVIA 69 (2000)

Prilozi 69. godišta najvećim su dijelom posvećeni književno-znanstvenoj problematici. Zbog toga će se

naš osvrt ograničiti na samo dva priloga ovoga godišta.

ЛОПА ТАСЕВА, *Езикът на преводача Закхей: Между книжовното наследство и формалистичните тенденции на епохата, 189-210.* – Prezentirana se analiza odnosi na prijevod osam sinaksarnih čitanja uključenih u *Posni* i *Cvjetni triod*. Njihov se grčki tekst pripisuje Nikiforu Kalistu Ksantopulosu, a prijevod je napravio u 1. pol. 14. st., uskoro nakon pojave grčkoga teksta, jedan od istaknutih predstavnika atoske (svetogorske) prevodilačke škole – Zakhej Filosof-Zagorjanin. Istraživanje se temelji na tekstu u triodu br. 23. iz samostana sv. Katarine na Sinaju u kojemu je sačuvan najstariji poznati prijepis Zakhejeva djela. Tekst je prepisao monah Gavriil na Atosu, najkasnije 1360. godine, neposredno iz Zakhejeva proto-grafa. Jezik Zakhejeva prijevoda uspoređuje se s tekstovima koji pripadaju različitim tekstološkim redakcijama i reprezentiraju različite prevodilačke koncepcije. To su: parimejni i komentirani prijevod *Knjige proroka Izaije*, dvije redakcije psaltira predstavljene u *Norovskom* i u *Tomičevu psaltiru* iz 14. st., *Rilsko ev.* br. 31 iz 1361. g. i prijevod Dioptra Filipa Monotropa iz 1350.–1360. g.

Potanje su ispitani grčko-slavenski suodnosi u prevođenju prefiguriranih riječi i složenica. Rezultati provedene analize prikazani su u preglednim tabelama. Zakhejev se prijevod ističe vrlo visokim stupnjem uvjetovanosti izbora konkretna slavenskoga korelata radi dosljedne primjene formalistički-

kog prevodilačkog principa koji oponaša tvorbenu strukturu originalne riječi. U skladu s ovom tendencijom Zakhej uvodi u književni optjecaj i nove knjiške riječi, npr. *прѣбесчисльнѣ, прѣзъзвати, оборажити, прѣдънабѣжкнѣти, испосълати, обзшествовати, потаи; прѣвозълобъникѣ, осьлогонение, ржкотрѣднѣ, дрѣвнѣобразѣнѣ* i dr. — Zakhej koristi bogat inventar leksema kako iz ćirilometodskih prijevoda tako i iz preslavske epohe, čak s izvjesnim preferiranjem starijih dubleta (preslavske su varijante zastupljene s 28,4%). Ova se činjenica može tumačiti kao rezultat stanja u objema leksičkim tradicijama, ili barem kao izraz odnosa prema njima u svetogorskih književnika 14. st. Jasno je izražen odnos prema grecizmima i njihova zamjena domaćim slavenskim riječima vrlo je dosljedna, prevode se čak i osobna imena (*патриаржѣ* → *отъцѣначальникѣ, евангелие* → *благовѣстие; мотыломѣнитѣи констатинѣ*). Sačuvani su samo oni grecizmi koji su vjerojatno imali široku uporabu u svakodnevnoj komunikaciji (*трапѣза, иго*).

Autoričini su zaključci sljedeći: Zakhejevi principi odraz su pogleda prevodilačkog kruga oko starca Joana. Ovi se pogledi temelje prije svega na hesihastičkom traženju smislovne i formalne istovjetnosti s bizantskim originalima. Prisutno je i uvjerenje da je pismeni jezik postigao dovoljno visok stupanj razvoja koji dopušta tuđice svesti na minimum. Zakhej je tipičan predstavnik atosko-trnovske škole i zalagatelj za njezine formalne

prevodilačke principe. Za dosljednu primjenu ovih nastojanja postojali su osobito povoljni uvjeti u novome prijevodu teksta koji u slavenskoj pismenosti nije imao prethodnu tradiciju. Rijetki kompromisi motivirani su ili specifičnostima slavenskoga jezičnoga sustava, ili su odraz stare književne tradicije koju Zakhej odlično poznaje, služeći se ne samo starim frekventiranim leksemima već i rijetkim riječima potvrđenima u širokom krugu starih tekstova najrazličitijega sadržaja. To govori ne samo o Zakhejevoj obrazovanosti i erudiciji, već i o visokom kulturnom nivou atoskog monaštva u 14. stoljeću.

*ТАТЯНА СЛАВОВА, Календарни текстове в България през ранното средновековие. Палейният календар и оучение иже вѣдати члкъ числа всѣ лѣ приписвано на Кирик Новгородец, 269-288. — Nadovezujući se na svoja prethodna istraživanja *Palajnog kalendara* (usp. *Slavia* 68, 1999,2) u prvom dijelu svoga priloga autorica posvećuje pažnju raspravi o teoretskim pitanjima kalendara i kromologije Kirika Novgorodca napisanoj 1136. godine, a sačuvanoj u kasnijim prijepisima iz 16.-19. st. Radi se o poznatom i više puta izdavanom tekstu koji je privukao pažnju brojnih istraživača. Kirikovo se djelo tretira kao prva ruska originalna znanstvena rasprava o kalendaru i astronomiji, te je s tog aspekta i istraživano, rjeđe se postavlja pitanje o njegovim izvorima, a još rjeđe o karakteru njegovoga jezika. Uvjereni da će utvrđivanje jezičnih odlika pridonijeti rješavanju pitanja Kirikovih izvora, autorica prezentira jezičnu ana-*

lizu najstarijega poznatog prijepisa — *Pogodinskog* iz 16. stoljeća.

Na fonetsko-morfološkom planu jezik se odlikuje tipičnim promjenama ruske redakcije. To su iste one odlike koje su prisutne već u najranijim ruskim spomenicima iz 11. i 12. st., međutim nema novijih rusizama koji se redovito nalaze u kasnijim ruskim originalnim tekstovima i očekivani su i u konkretnome slučaju. Jezik je u biti arhaičan, s leksičkim i sintaktičnim praslavizmima, te slijedi zaključak da se protograf Kirikova djela može povezati sa sjeveroistočnom Bugarskom, ili izravno ili posredstvom nekog južnoruskog prijepisa. — Pitanje izvora Kirikova djela razgledano je u širem kontekstu, a tom se prilikom skreće pažnja na srodnost s kalendarskim traktatom u *Paleji s tumačenjima* i s drugim bugarskim izvorima. Detaljnije je razrađen problem Kirikove petodijelne podjele sata koju većina autora smatra originalnim izumom samoga Kirika, jer u Rusiji slična podjela vremena nije bila poznata. Međutim, autorica zaključuje da je Kirik svoju podjelu preuzeo iz pretpostavljena bugarskoga protografa u koji je pak ona dospjela iz bliže nedefiniranih bizantskih izvora.

Zadnji dio priloga posvećen je zodiacalnim znakovima u *Svetoslavovu zborniku* iz 1073. godine naslikanima uz djelo o „makedonskim mjesecima“ Ivana Damaskina i pitanju njihova neuobičajena rasporeda. Autorica iznosi svoj pogled na ovu problematiku, objašnjavajući prisutne anomalije u kontekstu ispitivanja osobitosti starih lunarno-solarnih kalendara.

SLAVIA 70 (2001)

LUDMILA PACNEROVÁ, *Česká bible Hlaholská (Bible Vyšebrodská)*, 1-10. Pojava *Češke glagoljske biblije*, najznačajnijega i najvećega spomenika češkoglagoljske emauske pismenosti, uvelike je rasprostranjena u širokom kulturno-povijesnom kontekstu koji dozvoljava bolje i pravilnije shvatiti pojavu češkoga glagolizma. Osnivanje samostana »Na Slovanech« odn. Emausa (1347.) razmotreno je u kontekstu grandioznih državničkih planova i kulturne politike Karla IV. Djelatnost Emauskoga samostana ocijenjena je s aspekta češke kulturne povijesti, češko-hrvatskih uzajamnih odnosa, kao i s aspekta njegove uloge u razmjeni kulturnih vrijednosti na širem slavenskom prostoru. — Autorica se potanje osvrće na sudbinu nekada bogate emauske knjižnice uništene 1611. godine, iznoseći detaljne podatke o sudbini češkoglagoljskih knjiga. Od *Češke glagoljske biblije* sačuvao se drugi dio, tzv. *Višebrodská biblija* iz 1416. godine, i još 10 odlomaka. Od drugih knjiga sačuvano je 14 odlomaka *Comestora*, 2 odlomka *Pasionala* i 1 odlomak *Zlatne legende*. Popis češkoglagoljskih spomenika kompletira zapis u *Reimskome evanđelju* i *Dekalog* na zidu parlatorija u Emauskom samostanu, te tri *glagoljske azbuke* napisane u češkoj sredini. Svi su češkoglagoljski tekstovi danas izdani u latiničnim prijepisima, najvećim dijelom zaslugom L. Pacnerove.

MILOSLAV KRBEC — FRAN-TIŠKA SOKOLOVÁ, *Co skřívá tzv. Missale dalmaticum? Popis olomouc-*

keho „*Missale dalmaticum*“, 67-70. Pod ovim naslovom opisan je pod br. 85 u katalogu *Cyrilské a hlaholské tisky v českých knihovnách* (F. Sokolová, 1997) ćirilski srpskokrkvenoslavenski služabnik, izdan 1554.g. u tiskari Božidara Vukovića u Veneciji. Ovu je knjigu otkrio Dobrovský u Kraljevskoj knjižnici u Olomoucu (današnja Státní vědecká knihovna), međutim njezina točna identifikacija uslijedila je kasnije. Autor prvoga dijela, M. Krbec, iznosi podatke koji se odnose na historijat otkrića Dobrovškoga i na njegov interes za početke ćirilskoga tiska. — U drugome dijelu F. Sokolová objavljuje detaljnije arheografske podatke o *Missale dalmaticum*, precizirajući da ovaj rijetki tisak predstavlja drugo, gotovo nepromijenjeno izdanje služabnika iz 1519. godine i ukupno 4. izdanje pravoslavnoga služabnika. Radi se o izvanredno dobro sačuvanu primjerku s renesansnim koricama iz 1560. godine.

EMILIE BLÁHOVÁ, *Osudy studie Františka Václava Mareše o písni Hospodine, pomiluj ny*, 197-202. U izboru radova F. V. Mareša iz područja slavenske filologije (*Cyriľometodějská tradice a slavistika*, Praha 2000) objavljena je i njegova studija o pjesmi *Hospodine, pomiluj ny* (s. 403-476). Priređivačica izbora, E. Bláhová, i prevodilac teksta engleskoga originala spomenute studije, V. Konzal, raspolagali su samo neuređenom kopijom u kojoj su nedostajali nadredni znakovi i grćke rijeći, te su tekst rekonstruirali na temelju dostupnih izvora. Tek u ćasu kada je već zbornik bio na uko-

rićavanju, posrećilo se E. Bláhovej otkriti originalni tekst studije u Centru Aletti u Olomoucu gdje se nalazi ostavština F. V. Mareša. Originalna verzija bitna je za ocjenu metrićke strukture pjesme koju je Mareš analizirao s razlićitih aspekata. Stoga E. Bláhová objavljuje originalnu Marešovu rekonstrukciju uz neophodne komentare i dodaje popis razlika između objavljene i originalne verzije ćlanka. Zanimljive su i uvodne bilješke o kompliciranoj sudbini ove Marešove studije.

U 2. svesku 70. godišta nalazi se novi nastavak natuknica iz *Etimološkog rječnika slavenskih jezika* koje već desetak godina na stranicama *Slavije* objavljuju suradnici Etimološkog odjela ČAV u Brnu pod naslovom *Z materiáľů Etymologického slovníku slovanských jazyků* (usp. *Slavia* 59, 60, 63, 66 i naše bilješke na stranicama *Slova* 41-43, 44-46, 50). U ovome nastavku autorice EVA HAVLOVÁ i PAVLA VALČÁKOVÁ obrađuju natuknice *Oćagъ/odźak, oga, ogar, ogarъ, oger/ajgir, õhme, ochechule* (203-208).

CYRILLOMETHODIANA.

In honorem Aemiliae Bláhová et
Venceslai Konzal
(*Slavia* 70, 2001, 3-4)

Ovaj dvobroj oblikovan je kao zbornik posvećen životnomu jubileju suradnika Paleoslavistićkoga odsjeka Slavenskoga instituta ČAV u Pragu Emilije Bláhove i Václava Konzala, ćlanova autorskog kolektiva *Rječnika staroslavenskoga jezika* (1966-1997).

U znanstvenoj je javnosti Emilie Bláhová poznata kao vrhunski stručnjak u staroslavenskoj sintaksi, leksikologiji i leksikografiji. S njezinim je imenom povezana izrada i izdanje rječnika staroslavenskih kanonskih spomenika (*Старославянский словарь*, Moskva 1994) i priprema njegova drugog, dopunjena izdanja. Václav Konzal poznat je ne samo kao iskusan leksikograf već i kao visoko cijenjen specijalist u tekstološkim i liturgijskim pitanjima. U zadnje je vrijeme njegov interes usmjeren na pripremu izdanja najopsežnijega spomenika češkosl. pismenosti, *Homilija Grgura Velikoga*. Zbornik u njihovu čast priredile su Zoe Hauptová i Eva Šlaufová.

HELENA BAUEROVÁ, *K lexikálním archaismům charvátskohlaholských textů*, 291-298. Predmet autorčina interesa predstavlja leksički materijal hrvatskoglagoljskih tekstova koji pruža mogućnost usporedbe starijega (velikomoravskoga) i mlađega (hrvatskoga iz 13. stoljeća) prijevoda istih tekstova koji su sastavni dio hrvatske kulturne baštine. Ova je usporedba važna ne samo za paleoslavistička i kroatistička leksikološka istraživanja, već otvara nove mogućnosti na području povijesne dijalektologije i porredbene slavistike. — Ilustrativni su primjeri uzeti iz tekstova *Malih proroka* u hrvatskim brevijarima. Predmet analize predstavljaju riječi koje se u stsl. tekstovima smatraju arhaizmima, a nalaze se i u hrvatskim tekstovima, najčešće u oba tipa prijevoda, npr. **ВЕЛИИ, ДОСТОЈАНИЕ, ИСПЪНИТИ, НЕВЕСЪСКЪ, ОЛТАРЪ, РАДИ**, grecizmi **ТРАПЕЗА** ili **ИЕРЪИ**, međutim, ima i riječi

koje se nalaze samo u novijem hrvatskom prijevodu s latinskoga, npr. **ГРАСТИ** ili **КОЛЪНО** za *tribus*. U svim se slučajevima radi o uobičajenim i učestalim izrazima, očigledno udomaćenima u hrvatskoglagoljskoj pismenosti. S obzirom na to postavlja se pitanje kako ocjenjivati njihovu stilsku pripadnost i njihov položaj u leksičkome sustavu hrvatske redakcije. Klasični termin arhaizam nije pogodan, jer se obično povezuje s razlikovanjem tzv. primarnog i sekundarnog sloja stsl. leksika i klasifikacija po ovome jagićevskom kriteriju prejedicira izvođenje zaključaka o relativnoj kronologiji tekstova. Zbog toga autorica predlaže termin „paleoslavenizam“ i zaključuje da su „paleoslavenizmi“ mogli u hrvatsku pismenost dospjeti iz različitih izvora i da su mogli ostati u aktivnoj uporabi iz različitih razloga. Stariji velikomoravski prijevod s grčkoga ne moraju biti jedinstvenim njihovim izvorom, neke su posuđenice mogle imati pretćirilometodske balkanske korijene (**ОЛТАРЪ, ТРАПЕЗА, ИЕРЪИ**), a ima i takvih koje su imale oslonac u domaćoj dijalektnoj podlozi (**ВЕЛИИ**), te se ne mogu smatrati klasičnim arhaizmima.

EVA HAVLOVÁ, *Staroslověnské ВЪУВЪНЪ а ПРИСНЪ*, 353-356. Ove su riječi potvrđene u stsl. za označavanje kršćanskih pojmova za »vječnost«. Njihova semantika nije psl., a njihov semantički razvoj nije identičan. Kod pridjeva **ВЪУВЪНЪ**, s prvobitnim značenjem »jak, onaj koji ima životnu silu« došlo je do semantičkog kalkiranja prema grč. αἰώνιος i novo se značenje proširilo u sve slavenske jezike.

Pridjev ПРИСНЪ u psl. predstavlja termin za rodovsku pripadnost, krvno srodstvo, a u stsl. ima značenje »vlastit, blizak«. Semantički razvoj prema novomu značenju »vječan« (najbolje potvrđen kod priloga ПРИСНО) rezultat je domaćega semantičkoga razvoja.

MILADA HOMOLKOVÁ, *K staročeskému slovu žizn*, 357-360. Autorica se nadovezuje na Marešovu studiju o pjesmi *Hospodine, pomiluj ny* u kojoj autor citira i analizira tada poznate (1966.) staročeske primjere za riječ *žiznъ* i postavlja pitanje o kontinuitetu stsl. tradicije u češkim zemljama. Naime, staročeska riječ *žizn* spada među rijetke lekseme i zapravo nije potvrđena u značenju »život«. Autorica navodi nekoliko novih staročeskih potvrda koje su zanimljive kako s aspekta odgovora na Marešovo pitanje tako i s aspekta povijesne leksikologije češkoga jezika. Osobito je zanimljiva uporaba ove riječi u funkciji ekvivalenta lat. *pax* u *Olomouckome evanđelistaru* (R 15,13). Ovaj evanđelistar iz 1421. godine sadrži brojne arhaizme među koje spada i citirana riječ. Autorica smatra mogućim da je na odnosnome mjestu riječ *žizn* upotrijebljena u značenju »življenje u miru, spokoju«, odnosno u značenju koje bi moglo predstavljati zariku između staroslavenske i staročeske riječi.

ILONA JANYSKOVÁ, *Poznámky k staroslověnskému pivu*, 361-363. Riječ *pivo* predstavlja mlađu (u usporedbi sa starijim izrazom *olъ*), ali već psl. izvedenicu od korijena glagola *piti* sa sufiksom *-vo* s izvornim zna-

čenjem »piće«. Ovo je staro značenje potvrđeno u stsl. (npr. u novozavjetnom prijevodu J 6,55), u starijim razvojnim fazama nekih slavenskih jezika, a u dijalektima do danas. — Analiza svih potvrda iz kartoteke *Rječnika staroslavenskoga jezika* pokazuje da je u staroslavenskome leksemu ПИВО potvrđen u svome izvornu značenju »piće«. Iz kompletnoga materijala autorica izdvaja dva zanimljiva primjera iz parimejnika. Prvi se nalazi u sintagmi ТВОРЕНОЕ ПИВО (Is 5,22 *Lobkovski parimejnik*) za gr. σίκερα dok je u primjeru iz *Zaharijeva i Grigorovičeva parimejnika* (Is 25,6) dokumentirano preneseno značenje »pir, gozba«.

HELENA KARLÍKOVÁ, *K pojmenování a původu platidel ve staroslověnině*, 365-371. Stari Slaveni nisu imali vlastit monetarni sustav, već su preuzimali tuđe monete s njihovim nazivima. Domaći nazivi mlađega su podrijetla i njihova uporaba za imenovanje moneta uglavnom je sekundarna. Ovu situaciju reflektira i staroslavenski jezik u kojemu se nalaze dvije skupine naziva. U prvu skupinu ulaze nazivi moneta preuzeti ili izravno iz grčkoga ili grčkim posredništvom (ДРАГЪМА, МЪНАСЪ/МНАСЪ, СТАТИРЪ, ЛЕПТА, ТАЛАН(Ъ)ТЪ, КОДРАНТЪ/КОНЪДРАТЪ, ДИНАРЪ/ДИНАРИИ/ДИНАРИОНЪ, АССАРИИ). Za njih je karakteristično da su sve nekada predstavljale jedinice za težinu, nisu bile podložne slavenskim glasovnim promjenama i nisu se integrirale u rječnički sustav stsl. jezika. S time je povezana i činjenica da se nisu proširile u suvremene slavenske jezike. U drugu

skupinu spadaju germanizmi ПЪ-НАСЬ, ЦАТА, КЪЛАСЬ za koje je karakteristično njihovo staro već psl. podrijetlo i podložnost glasovnim promjenama koje su bile u toku u vrijeme njihova preuzimanja. Od njih u suvremenim slavenskim jezicima nalazimo prije svega kontinuantne riječi ПЪ-НАСЬ, a ograničenije ЦАТА, uglavnom u prenesenome značenju.

HELMUT KEIPERT, *Kirchenslavisch als Konstrukt*, 373-381, govori o specifičnostima csl. jezika koje se pokazuju u njegovim funkcijama, karakteru njegove norme i njezina suodnosa s razvojem nacionalnih jezika. S druge strane, fragmentarna očuvanost izvora i nepotpuna potvrđenost gramatičkoga i leksičkoga sustava postavlja ograničenja drugog vida među kojima npr. problem rekonstrukcije (gramatičke, tekstološke) pri njegovu opisu. Na kraju ističe da završeni *Rječnik staroslavenskoga jezika* postavlja sigurne temelje za nova istraživanja na ovome području.

L'UBOR MATEJKO, *ОТЪ МЪГЛЪ ЛЮТЪКА И НЕВЪЖДЪСТВИИ ОУИСТИ НЪ*, 383-404. Autor iznosi svoje stavove i poglede na sadašnje stanje istraživanja *Kanona u čast sv. Dimitrija Solunskoga* koji spada među najpoznatija himnografska djela staroslavenske pismenosti. Ovu je problematiku podijelio na četiri područja: I. *Podrijetlo, autorstvo i datiranje*, II. *Kanon u rukopisnoj tradiciji*, III. *Problem rekonstrukcije kanona* IV. *Rekonstruirani tekst 9. pjesme kanona*. — U vezi s prvom skupinom problema autor iznosi analitički pregled

rezultata dosadašnjih istraživanja konstatirajući odsutnost bitna napretka u rješavanju postavljenih pitanja, za koje ne postoje jednoznačni odgovori već samo odgovori s manjom ili većom dozom vjerojatnosti. — Navodeći pregled danas poznatih prijepisa obraća pozornost na dvije činjenice: da postoje »zaboravljeni« prijepisi o kojima je pisala slavistika 19. st. i da broj prijepisa nije konačan, jer u arhivima postoje neproučeni ili pogrešno identificirani rukopisi. Najstariji danas poznati tekst iz 1096. godine nalazi se u Jagićevu izdanju mineja, a najpotpuniji je tekst u *Skopskome mineju* iz 13. st. — Govoreći o problemima rekonstrukcije kanona zadržava se prvo na onim troparima 9. pjesme koji su potvrđeni samo u jednom prijepisu i za koje smatra da ne spadaju u izvorni tekst, zatim postavlja pitanje rukopisne tradicije i strukture kanona, te pitanje je li izvorni tekst sadržavao i drugu pjesmu koja nije potvrđena u rukopisnoj tradiciji. — U prilogu objavljuje rekonstruirani tekst 9. pjesme, paralelno s rekonstrukcijom R. Jakobsona i s varijantama iz svih danas poznatih prijepisa.

LESZEK MOSZYŃSKI, *Problem autorstva staro-cierkiewnosłowiańskiego przekładu tzw. »proroków mniejszych« w świetle leksyki*, 405-415. Izdanje komentiranoga prijevoda tekstova *Malih proroka* po rukopisu F I. 461 (Zlatanova 1998, usp. naš prikaz u *Slovu* 50, 2000, 244-251) pružilo je autoru materijal za komparativnu leksičku analizu kako bi odgovorio na nekoliko pitanja o karak-

teru tzv. Metodijeva prijevoda *Staroga zavjeta* i njegove geneze. Moszyński uspoređuje leksik komentiranog teksta *Malih proroka* s leksikom obrađenim u praškome *Rječniku staroslavenskoga jezika*, kao i u *Miklošičevu rječniku*. Posebno izdvaja lekseme koji nisu u ovim rječnicima potvrđeni i obraća pozornost i na prijevod grčkih riječi koje se ne nalaze u *Novome zavjetu* kao i onih u njemu rijetkih i uočava postojanje razmjerno velikoga broja razlika. Gdje je moguće provodi usporedbu komentiranoga prijevoda s parimejnim, a tekstove koji se rabe u funkciji *Cantica* uspoređuje s psaltinom. Tako dolazi do sljedećih zaključaka: 1. Prisutnost brojnih leksema nepotvrđenih u *Rječniku staroslavenskoga jezika* (142) stavlja u pitanje tvrdnju da rukopis F I. 461 sadržava tekst, najbliži Metodovu prijevodu. 2. Nije vjerojatno da su manji odlomci teksta poznati u parimejnome prijevodu bili uključeni u cjeloviti biblijski prijevod, već su vjerojatnije prevedeni ponovno. 3. Naprotiv, veći dijelovi, među koje spadaju *Cantica*, postali su sastavni dio ćirilometodijevskoga prijevoda *Biblije*.

IGOR NĚMEC, *Etymologická hodnota kontextové spojitelnosti u lexikálních responzích*, 417-420. Stare semantičke komponente riječi eksplicitno su izražene ne samo formalno, u tvorbenoj strukturi, već i povezivanjem s riječima određene semantike. Kontekstualna uporaba riječi može poslužiti rekonstrukciji njezinih izvornih semantičkih komponenata. Mogućnosti takve rekonstrukcije ilustrirane su na

stsl. materijalu. Tako npr. konteksti riječi *obědъ* dozvoljavaju rekonstrukciju arhaične semantičke komponente zajedništva sudionika u označenoj djelatnosti, tj. jelo kod zajedničke trepeze. Ili kod glagola *opasti/opadati* konteksti iz starih jezika potvrđuju povezivanje s izrazima sa zbirnim značenjem i naglašavaju kod radnje sa značenjem opadanja lokalizaciju »naokolo s površine udolje«. Složeniji primjer predstavlja složenica *paznegъtъ*. Konteksti potvrđuju da prva komponenta *paz-* imenuje kopito takoprstaša na temelju karakterističnoga rascjepa koji dijeli kopito na dva djela. Slične rekonstrukcije arhaičnih komponenata predstavljaju doprinos povijesne leksikologije i leksikografije etimološkoj analizi i uključuju ih i noviji etimološki rječnici, kao npr. *Etimološki rječnik staroslavenskog jezika*.

LUDMILA PACNEROVÁ, *Hlaholice na prahu třetího tisíciletí*, 421-427. Autorica se osvrće na sadašnji odnos prema glagoljici i tisućugodišnjoj tradiciji započetoj velikomoravskom ćirilometodijevskom misijom. Obraća pozornost na neprekinutu tradiciju uporabe glagoljice u Hrvatskoj i uočava njezinu sadašnju izvjesnu renesansu kao simbola stare hrvatske kulture. Detaljnije je prikazana situacija u češkim zemljama s akcentom na momentima koji su omogućili makar privremen rascvat glagolizma, a prije svega doprinijeli očuvanju glagoljske tradicije. Među njima na prvome mjestu stoji Sazavski samostan (1032-1096), zatim Emauski

samostan, koji je 1347. godine osnovao Karlo IV., sa svojom djelatnošću (prepisivanje hrvatskih crkvenih tekstova, uporaba glagoljice za zapisivanje staročeških tekstova). U današnje vrijeme, zaslugom V. Tkadlčíka postoji češkokrkvenoslavenski misal tiskan glagoljicom (izd. 1992.), namijenjen za uporabu pri slavenskome bogoslužju koje je nakon drugog vatikanskog koncila 1991. godine odobreno prilikom obilježavanja 20 blagdana čeških svetaca. Očitovanje odnosa prema glagoljskoj tradiciji možemo danas potražiti i u drugim sferama, npr. u glazbenoj i likovnoj umjetnosti.

MILENA PŘIKRYLOVÁ, *Staroslověnská posesivní adjektiva na -jb, -bjb*, 429-438. U usporedbi s drugim posvojnimi sufiksima, posvojni pridjevi sa sufiksima *-jb, -bjb* predstavljaju ograničenu skupinu: u priloženom pregledu navode se 102 potvrde iz materijala *Rječnika staroslavenskoga jezika*. Ograničena uporaba ovih sufikasa motivirana je ili semantički: susreću se pri tvorbi posvojnih pridjeva od imenica koje označavaju osobe ili životinje, ali ne i od imenica za neživo (izuzetak *слъньвь* komentira se kao personifikacija), ili formalno: pri tvorbi od antroponima izbjegavaju se izrazitije alternacije što znači da se spomenuti sufiks dodaje takvim osnovama kod kojih dolazi samo do umekšavanja, ev. do razvoja epentetskoga *-l-*, dok je, naprotiv, alternacija karakteristična za tvorbu od apelativa koji označavaju osobe, pri čemu se posvojni derivati susreću uglavnom kod osnova na *к, г, ц, с*. Autorica zaklju-

čuje da su ova ograničenja vjerojatno razlog neproduktivnosti sufiksa *-jb* pri tvorbi posvojnih pridjeva od osobnih imenica (antroponimi i apelativi) i njegove postupne specijalizacije samo na tvorbu od osnova koje označavaju životinje.

JOHANNES REINHART, *Ein weiterer Bohemismus in den tschechisch-kirchenslavischen Homilien Gregors des Grossen: sněť 'folia'*, 439-444. U uvodnome dijelu autor se osvrće na sadašnje stanje proučavanja bohemizama u *Homilijama Grgura Velikoga*, daje njihov pregled s korekcijama i dopunama koje omogućava sadašnje stanje poznavanja ove problematike u kojemu sam autor ima značajan udio (usp. WSJ 26, 1980). Na kraju detaljnije razmatra zapis *snědi* u *Uvarovskome rukopisu Homilija* koji na temelju rekonstrukcije povezuje s leksemom *sněť* f. *folia*. Prikličenje dosada poznatim bohemizmima opravdava geografska proširenost i značenje '*grana, izdanak*' sačuvano u češkome i slovačkome jeziku za razliku od '*panj, stablo*' u drugim jezicima.

НИКОЛА РОДИЋ, *Замена аминь са право у старим српским јеванђељима*, 447-456. Zamjenjivanje interjekcije *аминь* sa *право, правь* nije poznato u kanonskim tekstovima s jednim izuzetkom u Supr (*правь*), međutim, dobro je potvrđeno u mlađim csl. tekstovima, napose ruske provenijencije, ali se susreće i u tekstovima drugih redakcija. Autorov prilog prikazuje situaciju u srpskim evanđeljima iz 13.-14. st. koja su ekscerpirana za *Rečnik srpskoslovenskih jevan-*

đelja. Rasprostranjenost riječi *АМИНЬ* i *ПРАВО* prikazana je po evanđelistima i s obzirom na situaciju u grčkome tekstu. Zanimljiva je usporedna uporaba *АМИНЬ ПРАВО* u udvojenoj formuli u *Milutinovu četvoroevanđelju* 1316. godine. Autor zaključuje da sva srpska evanđelja potvrđuju široku rasprostranjenost uporabe *ПРАВО* umjesto *АМИНЬ* tako da se u nekim slučajevima može govoriti već o odnosu sinonimije.

NADEŽDA R. SINDIK, *Latinske reči iz Dečanskog rukopisa br. 111, 479-484*. Predmetom autoričina interesa je mali lat.-csl. rječnik uglavnom pravnih termina koji se nalazi na kraju srpskoga prijepisa pune redakcije *Sintagme Matije Vlastara* iz 1375.-1385. godine iz manastira Dečani. Ovaj rječnik predstavlja praktičan pokušaj slavenskoga prevodioca da približi tekst korisnicima. Latinske su riječi zabilježene ćirilicom u grčkoj transliteraciji, a slavenski prijevodi predstavljaju uglavnom kalkove, rjeđe objašnjenja latinskih termina. U prilogu autorica objavljuje spomenuti rječnik iz Dečanskoga rukopisa uz varijante iz drugih prijepisa dodajući odgovarajuće latinske paralele, što će olakšati istraživanje ovoga materijala koji je bio i ranije izdavan (arh. Amfilohij 1876 i Kažunjiacki 1892), ali ta su izdanja danas gotovo nedostupna.

PETRA STANKOVSKA, *Evanđelni verše před homiliemi v temporálu charvátskohlaholských breviářů 13.-15. století, 485-494*. Analiza obuhvaća materijal iz 15 rukopisa i dva

prvotiska hrvatskoglagoljskih brevijara iz 13.-15. stoljeća. Rezultati ranijih autoričinih istraživanja potvrđuju da su svi homiletički tekstovi prevedeni odjednom, prilikom sastavljanja hrvatskoglagoljskoga brevijara. Prezentirana analiza ima za cilj odgovoriti na pitanje o suodnosu prijevoda evanđeoskih incipita koji se nalaze ispred homilija i tekstova samih homilija. Autoričini su zaključci sljedeći: u većini evanđeoskih incipita prisutan je utjecaj latinskoga teksta s jedne strane, kao i utjecaj najstarijega ćirilometodskoga prijevoda evanđelja s druge strane. Iz toga proizlazi da je u Hrvatskoj bio poznat staroslavenski prijevod i bio je upotrebljen pri sastavljanju hrvatskoga brevijara. Prema karakteru latinskoga utjecaja u tekstovima, hrvatski se brevijari dijele u tri skupine: tekstovi s djelomičnom revizijom na sintaktičkom nivou uz čuvanje arhaičnih leksičkih varijanata, tekstovi s cjelovitom revizijom na sintaktičkom i leksičkom nivou, te tekstovi s tragovima utjecaja dvaju tipova revizije.

ŽOFIE ŠARAPATKOVÁ, *Sémantický rozbor staroslověnského plěň a gověti, 495-503*. Riječ *plěň* i njezini derivati u materijalu *Rječnika staroslavenskoga jezika* potvrđuju semantiku »uhićenje; razgrabljivanje; ratni plijen« s jednim izuzetkom iz teksta apoštola (1P 3,1) u kojemu je glagol *plěnit* upotrebljen u prenesenom značenju 'pridobiti'. Ovaj semantički pojam daje poticaj za traženje novih mogućnosti objašnjenja. U svim slavenskim jezicima kao i u stsl. dobro su potvrđena značenja povezana s vojnim djelatnostima. Osim toga, u zapadno-

slovenskim jezicima i u slovenskome nalaze se i značenja povezana sa zemljoradnjom 'dobar rod, ljetina i sl.'. Ovo značenje potvrđuju i baltički jezici. Rekonstrukcija semantičkoga razvoja psl. *pelnъ* omogućava objasniti značenje potvrđeno u primjeru iz apoštola ne samo putem koji navodi *Rječnik staroslavenskoga jezika*, već i kao trag primarnog psl. značenja 'prinos, dobit'.

Drugo semantičko gnijezdo reprezentirano je stsl. glagolom *gověti*. Stsl. primjeri u *Rječniku staroslavenskoga jezika* interpretiraju se uz pomoć značenja koja izražavaju odnos čovjeka prema bogu (strahopoštovanje, štovanje boga, pobožnost). Autorica se slaže s mišljenjem W. Boryša da je izvorno psl. značenje 'ugađati nekome' sačuvano u zapadoslavenskim jezicima i u srpskome i hrvatskome, te da je značenje 'uljudno šutjeti' tek sekundarno, a ne primarno kako misli Trubačov. Detaljna analiza staroslavenskih primjera otkriva općenitija značenja bez jasno izražena religioznoga sadržaja čime se dopunjava semantička analiza natuknica s navedenim korijenom u *Rječniku staroslavenskoga jezika*.

БОРЪЕ ТРИФУНОВИЋ, *Псалтир светого Сае Српског*, 499-503. Proučavanje biblijskih citata u nebiblijskim tekstovima predstavlja vrlo važan doprinos istraživanju staroga prijevoda pojedinih biblijskih knjiga. Predmetom autorova interesa su razmjerno rijetki citati iz *Psaltira* u izvornim književno-bogoslovnim djelima sv. Save za koje su ranije analize

utvrdile nejedinstvenost u pitanju utjecaja raznih redakcija *Psaltira*. Autor analizira citate iz Ps 150 u *Žitiju sv. Simeona* kojima nalazi paralele u srpskim psaltirima i uspoređuje ih i s drugim psaltirima različite provenijencije. Posebno se zadržava na 2. stihu u kojemu utvrđuje utjecaj arhaične redakcije psaltirnoga prijevoda. U prilogu objavljuje tekst Ps 150 iz srpskih rukopisa koji najviše odgovaraju citatima sv. Save. To su: *Psaltir br. 80* iz manastira Sv. Trojice kod Pljevalja iz početka 14. st. i *Psaltir br. 79* iz Hilandara iz sredine 14. st. Zbog usporedbe s najstarijim sačuvanim tekstom psaltira redakcija dodaje isti psalam iz novog dijela *Sinajskoga psaltira*.

PAVLA VALČÁKOVÁ, *K významu stsl. ПЛЪНИЕ 'proud, tok ap.'*, 505-506. Riječ ПЛЪНИЕ predstavlja hapax legomenon *Sinajskoga euchologija* za gr. $\nu\alpha\mu\alpha$ 'izvor, struja, tok' i tako je interpretirana i u *Rječniku staroslavenskoga jezika* u skladu s Nahtigalom. Ipak, iskazano je i mišljenje da se radi o pogrešci (Jagić i Frček rekonstruiraju ВЛЪНИЕНІЕ, Sloński stavlja upitnik). Autoričina analiza jasno pokazuje da nije u pitanju pogreška već da se radi o izvedenici od reducirane varijante ie. korijena **plu-* koja je potvrđena i u stsl. i csl. ПЛЪТЬ 'skela' u VencNik ili *fluxus (struja, tijek)* u Bes i spada u semantičko gnijezdo riječi primarno povezanih s vodom.

VLADIMÍR VAVŘÍNEK, *Slovan-ský panovník jako „Nový Konstantin“*. Boris Bulharský – Rastislav Mo-

ravský – *Vladimír Kyjevský*, 507-516. Po uvodnome osvrtu na nastanak i značenje Konstantinovske tradicije, koja formulira bizantsku ideologiju idealnoga kršćanskog vladara, autor se obraća konkretnim manifestacijama ove ideologije u odnosu na slavenske vladare navedene u naslovu u vezi s kojima se u izvorima javlja motiv Novoga Konstantina. Pri tome ističe paralele između Borisa i Vladimira koji ovaj epitet dobivaju u suglasnosti s tradicijom (primaju kršćanstvo iz Bizanta i zaslužni su za njegovo širenje u svojim zemljama) i razlike u odnosu na Rastislava. Iz interpretacije Mihajlova pisma Rastislavu iz ŽK i pojave motiva Novoga Konstantina u njemu proizlazi da je moravski knez ovaj epitet zaslužio ne samo zbog širenja kršćanstva u svojoj zemlji već i zbog toga što je kao sredstvo za postizanje ovoga cilja odabrao slavenske knjige koje je uveo Konstantin Filozof i koje će poslužiti za širenje kršćanstva i kod drugih slavenskih naroda. S ovoga aspekta prestaje biti bitno je li u ŽK citirano originalno Mihajlovo pismo već je bitna činjenica da je u pismo ugrađena bizantska politička filozofija radi njezina širenja među slavenskim narodima. Na taj je način *Žitije Konstantinovo* postalo sredstvo za propagandu i apologiju kulturno-prosvjetnoga programa Konstantina Filozofa.

RADOSLAV VEČERKA, *Tzv. „jako recitativum“ v staroslověnsčině*, 517-524. Pod ovim se pojmom obično podrazumijeva veznik *jako* u zavisnosloženim rečenicama s tzv. zavisnim upravnim govorom. To su rečenice prijelaznoga tipa za koje je

karakteristična odsutnost promjene gramatičkoga lica (u skladu s upravnim govorom) uz istodobnu uporabu (recitativnog) veznika (u skladu s neupravnim govorom). Varijante koje postoje u stsl. tekstovima međutim pokazuju da promjena gramatičkoga lica ne predstavlja siguran pokazatelj razlikovanja neupravnoga i zavisnoga upravnoga govora, te se postavlja pitanje mogućnosti razlikovanja vezničke i recitativne funkcije stsl. *jako*. Iscrpna analiza materijala koju autor prezentira, uzimajući u obzir sve moguće suodnose uporabe gramatičkoga lica u upravnome i neupravnome govoru, pokazuje da ne postoji jednoznačan formalni kriterij za takvo razlikovanje. Rečenice s *jako* bez promjene gramatičkog lica mogu se tretirati i kao zavisni upravni govor (*jako* – recitativum) i kao neupravni govor (*jako* – deklarativni veznik).

GIORGIO ZIFFER, *Minima chrabriana*, 525-530. Polazeći od rezultata iscrpnoga istraživanja djela Črnorisca Hrabra *O pismenehv* autor predlaže svoje dopune, korekcije ili nova tumačenja uz pojedine lekseme koji se u ovome djelu nalaze. Njegovi prijedlozi polaze od današnjeg stanja poznavanja izvora i tekstološke tradicije Hrabrova traktata, što omogućava sigurniju interpretaciju pojedinih mjesta, korekcije nekih pogleda kao i postavljanje novih pitanja. Sve to, dakako, može doći do izražaja i u leksikografskoj obradi rječničkoga materijala koji je uključen i u praški *Rječnik staroslavenskoga jezika* na temelju izvora dostupnih u vrijeme njegova sastavljanja. Predmet autorova interesa pred-

stavljaju sljedeće riječi: БЕЗОУМИЕ, БЕЗОУМЬНЪ, БЛАТЪНСКЪ КОСТЕЛЪ, БОУКЪ, ВИДЪТИ, ВРАЧЕВАНИЕ, ВЪВОДИТИ, ГЛАШАТИ, ДОУГЪИ, ЕГУПТЪ-

НИНЪ, ЕПИХАРИИ, ОТЪКОНА, ОТЪПРЪВА, РЪЗА, СЪВРЪШАТИ, ХЛЪМЪ, УРЪТА.

ZDENKA RIBAROVA

VIJESTI

MUKA KAO NEPRESUŠNO NADAHNUĆE KULTURE

Zadar – Preko, 30. 03. – 02. 04. 2000.

Udruga Pasijska baština, Filozofski fakultet u Zadru i Povjerenstvo Matice hrvatske u Preku organizirali su u Zadru i Preku od 30. ožujka do 2. travnja 2000. godine međunarodni znanstveni simpozij *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Passion une source inépuisable de l'inspiration en culture*. Skup je održan pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, grada Zadra i Nadbiskupije zadarske, a u Organizacijskom odboru sudjelovali su i predsjednik Pontifikalnog vijeća za kulturu, kardinal Paul Poupard i predsjednik Europasiona, Maurice Clos. Simpozij je održan u okviru manifestacije *Pasijska baština* koja već deset godina u Hrvatskoj predstavlja brojne velikotjedne priredbe i svečanosti inspirirane Kristovom mukom.

Skup je započeo otvaranjem izložbe akademskih slikara Frane Para i Anselma Dorkina i studenata Akademije likovnih umjetnosti pod naslovom *Četiri glasnika radosne vijesti*

Konstantina Filozofa. Nakon uvodnih predavanja *Križni put – Via crucis* (Adalbert Rebić), *Razvojni put hrvatske pasionske drame* (Nikica Kolumbić), *Tekstualni i glazbeni ukrasi ("Tropi") Cvjetne nedjelje* (Ritva Jacobsson), *Muka i suvremena hrvatska književnost* (Ante Stamać), održana su tri tematska bloka s izlaganjima iz područja književnosti, hrvatskoglagoljske problematike i likovne i glazbene umjetnosti.

Hrvatskoglagoljskoj pasionskoj baštini bilo je posvećeno osam referata. Predavanje *Jedan pogled u hrvatsko glagoljaštvo* (Stjepan Damjanović) prema riječima predavača ponudilo je "kratak pregled najvažnijih pojavnosti i osobno autorova viđenja ključnih problema". Hrvatsko glagoljaštvo predstavljeno je kao dio ćirilometodske tradicije, kao najvažniji dio tropis-mene i trojezične hrvatske srednjovjekovne kulture i kao stvarni početak hrvatske književnosti.